

**POSTSAMONINGUMAS:  
ANAPUS  
TRADICINIO  
SAMONINGUMO**



TOMAS  
LAGŪNAVIČIUS



*Postsqmoningumas:  
anapus tradicinio  
sqmoningumo*

Knygos autorius Tomas Lagūnavičius

ISBN 978-609-8349-68-9

2026

# *Turinys*

|                                                                                              |    |
|----------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| Įvadas                                                                                       | 8  |
| I SKYRIUS. SĄMONĖS FENOMENOLOGIJA IR JOS TRAPUMAS                                            |    |
| 1.1. Sąmonės apibrėžimo problema                                                             | 10 |
| 1.2. Fenomenologinė sąmonės struktūra                                                        | 11 |
| 1.3. Neurologinis sąmonės paviršius                                                          | 12 |
| 1.4. Iliuzijos problema                                                                      | 13 |
| 1.5. Sąmonės fragmentacija                                                                   | 14 |
| 1.6. Sąmonė kaip interpretacinė sistema                                                      | 15 |
| 1.7. Sąmonės trapumas kasdienybėje                                                           | 16 |
| 1.8. Skyriaus išvada                                                                         | 17 |
| II SKYRIUS. NESĄMONINGUMO ARCHITEKTŪRA: GILESNĖS PAŽINIMO STRUKTŪROS                         |    |
| 2.1. Perėjimas nuo sąmonės prie nesąmoningumo                                                | 18 |
| 2.2. Nesąmoningumo sampratos evoliucija                                                      | 19 |
| 2.3. Automatinės pažinimo sistemos                                                           | 20 |
| 2.4. Architektūrinis nesąmoningumo modelis                                                   | 21 |
| 2.5. Prognozuojantis protas                                                                  | 22 |
| 2.6. Nesąmoningumo kūrybiškumas                                                              | 23 |
| 2.7. Kūno nesąmoningumas                                                                     | 24 |
| 2.8. Socialinis nesąmoningumas                                                               | 25 |
| 2.9. Nesąmoningumo ir sąmonės sąveika                                                        | 26 |
| 2.10. Nesąmoningumo autonomija                                                               | 27 |
| 2.11. Skyriaus išvada                                                                        | 28 |
| III SKYRIUS. TECHNOLOGINĖ SĄMONĖS TRANSFORMACIJA: NUO VIDINIO PROTO PRIE PASKIRSTYTO MĄSTYMO |    |
| 3.1. Sąmonės decentralizacija                                                                | 29 |
| 3.2. Išorinė atmintis ir pažinimo perkėlimas                                                 | 30 |
| 3.3. Algoritmėnė kognicija                                                                   | 31 |
| 3.4. Paskirstytas mąstymas                                                                   | 32 |
| 3.5. Hibridinis pažinimo laukas                                                              | 33 |
| 3.6. Dėmesio ekonomika ir sąmonės fragmentacija                                              | 34 |
| 3.7. Dirbtinis intelektas kaip kognityvinis partneris                                        | 35 |
| 3.8. Subjekto ribų nykimas                                                                   | 36 |
| 3.9. Ontologinis pokytis                                                                     | 37 |
| 3.10. Skyriaus išvada                                                                        | 38 |

#### IV SKYRIUS. SUBJEKTO DEZINTEGRACIJA: „AŠ“ KAIP PROCESŲ SANKIRTA

|                                              |    |
|----------------------------------------------|----|
| 4.1. Subjekto problema postsąmoningume       | 39 |
| 4.2. Subjekto kaip stabilaus centro iliuzija | 40 |
| 4.3. Procesinis subjekto modelis             | 41 |
| 4.4. Daugybinio „aš“ fenomenas               | 42 |
| 4.5. Laikiškas subjekto išsiskaidymas        | 43 |
| 4.6. Socialinis subjekto konstravimas        | 44 |
| 4.7. Technologinis subjekto išsiskaidymas    | 45 |
| 4.8. Subjekto kaip sankirtos modelis         | 46 |
| 4.9. Kontrolės iliuzijos žlugimas            | 47 |
| 4.10. Egzistencinis šio modelio poveikis     | 48 |
| 4.11. Skyriaus išvada                        | 49 |

#### V SKYRIUS. KALBOS RIBOS IR POSTSĄMONINGUMO DEZINTEGRACIJA

|                                            |    |
|--------------------------------------------|----|
| 5.1. Kalba kaip sąmonės infrastruktūra     | 50 |
| 5.2. Kalbos determinizmo problema          | 51 |
| 5.3. Neišsakoma kaip pažinimo laukas       | 52 |
| 5.4. Kalba kaip filtravimo sistema         | 53 |
| 5.5. Vidinis dialogas ir jo iliuzija       | 54 |
| 5.6. Kalbos ir nesąmoningumo santykis      | 55 |
| 5.7. Kalbinio subjekto trapumas            | 56 |
| 5.8. Postsąmoningumo kalbos krizė          | 57 |
| 5.9. Kalbos peržengimo paradoksas          | 58 |
| 5.10. Kalba kaip stabilizavimo mechanizmas | 59 |
| 5.11. Skyriaus išvada                      | 60 |

#### VI SKYRIUS. ETIKA BE CENTRO: ATSAKOMYBĖ DECENTRALIZUOTAME SUBJEKTE

|                                        |    |
|----------------------------------------|----|
| 6.1. Moralės pagrindo problema         | 61 |
| 6.2. Atsakomybės decentralizacija      | 62 |
| 6.3. Klasikinės etikos ribotumas       | 63 |
| 6.4. Procesinė etika                   | 64 |
| 6.5. Ketinimo fragmentacija            | 65 |
| 6.6. Technologinė atsakomybė           | 66 |
| 6.7. Socialinė moralės konstrukcija    | 67 |
| 6.8. Empatijos transformacija          | 68 |
| 6.9. Etinis neapibrėžtumas kaip būseną | 69 |
| 6.10. Naujas moralinis jautrumas       | 70 |
| 6.11. Skyriaus išvada                  | 71 |

#### VII SKYRIUS. POSTSĄMONINGUMO BŪSENA: PATIRTIS ANAPUS CENTRO

|                                         |    |
|-----------------------------------------|----|
| 7.1. Nuo analizės prie patirties        | 72 |
| 7.2. Būsenos paradoksas                 | 73 |
| 7.3. Stabilumo praradimo fenomenologija | 74 |

|                                                            |    |
|------------------------------------------------------------|----|
| 7.4. Stebėtojo išnykimas                                   | 75 |
| 7.5. Laikiškumo transformacija                             | 76 |
| 7.6. Minties autonomija                                    | 77 |
| 7.7. Kūno ir aplinkos išsiplėtimas                         | 78 |
| 7.8. Tapatybės tirpimas ir perėjimas                       | 79 |
| 7.9. Ramybės ir chaoso koegzistencija                      | 80 |
| 7.10. Grįžimo neįmanomumas                                 | 81 |
| 7.11. Skyriaus išvada                                      | 82 |
| VIII SKYRIUS. ATVIRAS UŽBAIGIMAS: KAI SISTEMA NEBESIBAIGIA |    |
| 8.1. Užbaigimo neįmanomumas                                | 83 |
| 8.2. Tekstas kaip gyva struktūra                           | 84 |
| 8.3. Skaitytojo transformacija                             | 85 |
| 8.4. Postsąmoningumo likutis                               | 86 |
| 8.5. Už filosofijos ribų                                   | 87 |
| 8.6. Atvirumo etika                                        | 88 |
| 8.7. Pabaigos paradoksas                                   | 89 |
| 8.8. Galutinis teiginys                                    | 90 |
| 8.9. Nutraukimas, kuris nėra pabaiga                       | 91 |
| Pabaiga                                                    | 92 |
| Literatūra                                                 | 93 |

## *Ivadas*

Ši knyga gimsta iš nepasitenkinimo paprastais atsakymais. Sąmonė ilgą laiką buvo laikoma ne tik žmogaus patirties centru, bet ir galutine riba – vieta, kur baigiasi klausimai ir prasideda prasmė. Tačiau kuo daugiau apie ją sužinome, tuo labiau aiškėja, kad ši riba yra ne tokia tvirta, kaip manyta. Sąmonė ne tiek užbaigia pažinimą, kiek jį struktūruoja – o tai reiškia, kad ji pati gali būti peržengiama.

Postsąmoningumas šiame kontekste nėra nei utopinė vizija, nei technologinis determinizmas. Tai bandymas mąstyti už įprastų ribų, kuriose sąmonė suvokiama kaip uždara sistema. Vietoje to siūloma ją laikyti procesu – dinamišku, kintančiu, priklausomu nuo kūno, aplinkos, kultūros ir vis labiau – nuo technologinių išplėtimų. Jei sąmonė yra procesas, tuomet ji gali transformuotis, išsiplėsti ar net išsiskaidyti į formas, kurios šiandien dar neturi aiškių pavadinimų.

Šiame darbe postsąmoningumas apibrėžiamas kaip būseną ar veikiau būsenų spektras, kuriame tradicinės subjektyvumo ribos tampa nebesminės. Tai nereiškia „daugiau sąmonės“ ar „aukštesnio suvokimo“. Priešingai – tai gali reikšti ir sąmonės decentralizaciją, jos išskaidymą tarp skirtingų sistemų: biologinių ir dirbtinių, individualių ir kolektyvinių. Tokiu požiūriu „aš“ tampa ne centru, o sankirta.

Technologinė raida čia nėra atsitiktinis fonas. Dirbtinis intelektas, neurotechnologijos, smegenų ir kompiuterio sąsajos – visa tai ne tik plečia žmogaus galimybes, bet ir keičia patį klausimą apie tai, kas patiria, kas suvokia ir kas sprendžia. Jei pažinimas gali būti paskirstytas tarp žmogaus ir mašinos, jei sprendimai gimsta hibridinėse sistemose, tuomet sąmonė praranda savo išskirtinę poziciją kaip vienintelę patirties ašį.

Tačiau ši knyga nėra vien apie ateitį. Ji taip pat yra apie dabarties ribotumą. Apie tai, kaip mūsų kalba, sąvokos ir net intuicijos yra suformuotos taip, kad palaikytų sąmonės kaip centro idėją. Postsąmoningumas reikalauja ne tik naujų teorijų, bet ir tam tikro epistemologinio nuolankumo – gebėjimo pripažinti, kad mūsų dabartiniai mąstymo įrankiai gali būti nepakankami tam, ką bandomė aprašyti.

„Sąmonė ilgą laiką buvo laikoma paskutine tvirtove – tačiau galbūt tai tik pereinamoji būseną.“ Šis teiginys nėra kvietimas atsisakyti sąmonės ar ją nuvertinti. Priešingai – tai kvietimas ją pergaltoti. Jei sąmonė yra tik vienas iš galimų pažinimo organizavimo būdų, tuomet atsiveria klausimas: kokie yra kiti?

„Tai, ką laikome savimi, gali būti tik siaura išpjova iš daug platesnio proceso.“

Ši knyga nesiekia pateikti galutinių atsakymų. Ji veikiau siekia destabilizuoti pernelyg patogius įsitikinimus ir atverti erdvę mąstymui, kuris dar neturi nusistovėjusių formų. Postsąmoningumas čia yra ne tik tyrimo objektas, bet ir metodas – būdas mąstyti apie tai, kas dar tik formuojasi.

Galbūt svarbiausias šios knygos klausimas nėra „kas yra sąmonė?“, o „kas ateina po jos?“

## *I SKYRIUS.*

### *Sąmonės fenomenologija ir jos trapumas*

#### *1.1. Sąmonės apibrėžimo problema*

Sąmonė yra viena dažniausiai vartojamų, tačiau mažiausiai stabiliai apibrėžtų sąvokų filosofijoje ir kognityviniuose moksluose. Ji apima per daug reiškinių, kad būtų redukuojama į vieną funkciją, ir per mažai, kad būtų laikoma savarankiška substancija.

Kai sakome „aš esu sąmoningas“, mes galime turėti omenyje:

1. jutiminį patyrimą („jaučiu šilumą“),
2. savimonę („žinau, kad aš esu aš“),
3. dėmesio sutelkimą („sutelkiu dėmesį į objektą“),
4. vidinį dialogą („galvoju apie savo mintis“).

Tačiau šios būsenos nėra vienalytės. Jos veikia yra skirtingi procesai, kurie tik retrospektyviai sujungiami į vieną „sąmonės“ etiketę.

„Sąmonė nėra dalykas, kurį turime – tai būdas, kuriuo interpretuojame tai, kas vyksta.“

## ***1.2. Fenomenologinė sąmonės struktūra***

Fenomenologinė tradicija, ypač Husserlio ir Merleau-Ponty darbuose, sąmonę apibrėžė kaip intencionalią – visada nukreiptą į kažką. Sąmonė niekada nėra tuščia; ji visada „apie“ kažką.

Tačiau ši struktūra kelia klausimą: kas yra tas „apie“, jei pats patyrimas yra fragmentuotas?

Sąmonės struktūra gali būti aprašyta kaip:

- 1.intencionalumas – nukreiptumas į objektą
- 2.laikiškumas – patyrimo tėkmė
- 3.kūniškumas – įkūnytas patyrimas
- 4.refleksyvumas – gebėjimas save stebėti

Vis dėlto kiekvienas iš šių elementų yra nestabilus. Intencionalumas gali būti automatizuotas, laikiškumas – iškreiptas, kūniškumas – ignoruojamas, refleksyvumas – fragmentuotas.

„Net ir tai, kas atrodo kaip vientisa patirtis, yra daugybės mikroprocesų sintezė.“

### *1.3. Neurologinis sąmonės paviršius*

Neuromokslas leidžia pažvelgti į sąmonę kaip į emergentinį reiškinių. Smegenys ne „kuria“ sąmonę kaip centrinė valdžia; jos generuoja daugybę paralelinių procesų, iš kurių sąmonė yra tik stabilizuotas rezultatas.

Tyrimai rodo:

1. sprendimai gali būti inicijuojami prieš sąmoningą suvokimą,
2. dėmesys yra selektyvus filtravimo mechanizmas,
3. atmintis yra rekonstruojama, o ne atkuriamą,
4. „aš“ pojūtis gali būti eksperimentiniu būdu suskaidytas.

Tai reiškia, kad sąmonė nėra pirminė – ji yra antrinė struktūra.

„Sąmonė yra ne šaltinis, o paviršius, ant kurio nusėda gilesni procesai.“

## *1.4. Iliuzijos problema*

Vienas radikaliausių klausimų sąmonės filosofijoje yra: ar sąmonė yra iliuzija?

Šis klausimas dažnai klaidingai suprantamas. Jis nereiškia, kad nieko nėra. Jis reiškia, kad tai, ką laikome „vieniū patyrimu“, gali būti konstrukcija.

Sąmonės iliuzija gali būti apibrėžta kaip:

1. vieningumo pojūtis be vieningo pagrindo,
2. tęstinumo įspūdis be realios stabilios tapatybės,
3. kontrolės jausmas be pilnos priežastinės galios.

„Mes nejaučiame procesų – mes jaučiame jų rezultatą.“

Ši įžvalga nebūtinai paneigia sąmonę. Ji ją decentralizuoja.

## *1.5. Sąmonės fragmentacija*

Kai sąmonė praranda savo vientisumo prielaidą, atsiveria fragmentacijos modelis.

Šiame modelyje:

1. nėra vieno „stebėtojo“,
2. nėra stabilaus „aš“,
3. yra tik nuolat besikeičiantys procesų mazgai.

Šiuos mazgus galima vadinti:

1. dėmesio konfigūracijomis,
2. neuroninių tinklų sinchronizacijomis,
3. kognityviniais ciklais.

„Aš“ yra ne taškas, o trumpalaikė pusiausvyra tarp procesų.“

## *1.6. Sąmonė kaip interpretacinė sistema*

Viena svarbiausių šio skyriaus įžvalgų yra tai, kad sąmonė gali būti laikoma interpretacine sistema, o ne generatyvine.

Ji:

1. ne sukuria patirtį,
2. o ją interpretuoja,
3. struktūruoja po fakto,
4. suteikia naratyvą tam, kas jau įvyko.

Tai reiškia, kad sąmonė yra pasakojimo mechanizmas.

„Mes gyvename ne pačiame įvykyje, o jo istorijoje.“

## *1.7. Sąmonės trapumas kasdienybėje*

Kasdienis gyvenimas atskleidžia sąmonės trapumą paprasčiausiais momentais:

1. automatinio vairavimo, kai neprisimename kelionės dalių,
2. „minčių klajojimu“, kai dėmesys išsisklaido,
3. emocinėmis reakcijomis, kurios aplenkia refleksiją,
4. sprendimais, kurių priežasties negalime aiškiai įvardyti.

Šie reiškiniai nėra anomalijos – jie yra norma.

„Sąmonė nėra pastovi būseną – tai retas stabilizacijos momentas tarp automatizmų.“

## *1.8. Skyriaus išvada*

Sąmonė, kaip ji dažniausiai suprantama, nėra vieninga, stabili ar autonomiška sistema. Ji yra dinamiškas, trapus ir dažnai retrospektyvus procesų rezultatas.

Tai nereiškia, kad sąmonė yra nereikšminga. Priešingai – ji yra būtina interpretacijos erdvė. Tačiau ji nėra galutinis pažinimo horizontas.

„Sąmonė yra scena, o ne aktorius; istorija, o ne autorius.“

Ši išvada atveria kelią kitam klausimui: jei sąmonė yra tik paviršius, kas slypi po juo?

Kitame skyriuje nagrinėsime nesąmoningumo architektūrą – ne kaip sąmonės priešybę, bet kaip jos pagrindinį substratą.

## **II SKYRIUS.**

### **NESĄMONINGUMO ARCHITEKTŪRA: GILESNĖS PAŽINIMO STRUKTŪROS**

#### ***2.1. Perėjimas nuo sąmonės prie nesąmoningumo***

Jei pirmasis skyrius demaskavo sąmonės kaip vientisos struktūros iliuziją, šis skyrius kelia dar radikalesnį klausimą: kas palaiko pačią šią iliuziją?

Nesąmoningumas šiame kontekste nėra „tamsioji“ sąmonės pusė. Tai nėra deficitas ar nebuvimas. Tai – aktyvi, organizuota ir nuolat veikianti pažinimo infrastruktūra.

„Sąmonė yra matomas paviršius, o nesąmoningumas – nematoma architektūra, kuri jį laiko.“

## *2.2. Nesąmoningumo sampratos evoliucija*

Istoriškai nesąmoningumas buvo interpretuojamas skirtingai:

1. Freudui – tai represuotų troškimų ir konfliktų rezervuaras,
2. Jungui – kolektyvinės psichikos struktūra,
3. Kognityviniams mokslams – automatiniai informacijos apdorojimo procesai,
4. Šiuolaikinei neurobiologijai – paralelinės, distribucinės smegenų sistemos.

Tačiau visos šios interpretacijos dalijasi viena prielaida: nesąmoningumas yra „žemiau“ sąmonės.

Postsąmoningumo perspektyvoje ši hierarchija yra klaidinga.

„Nesąmoningumas nėra žemiau sąmonės – jis yra prieš, po ir už jos.“

### *2.3. Automatinės pažinimo sistemos*

Didžioji dalis žmogaus pažinimo vyksta be sąmoningo įsikišimo. Tai apima:

1. kalbos struktūravimą,
2. veidų atpažinimą,
3. socialinių signalų interpretaciją,
4. motorinius veiksmus,
5. emocines reakcijas.

Šie procesai yra:

1. greiti,
2. paraleliniai,
3. adaptatyvūs,
4. nereikalaujantys refleksijos.

„Mes nevaldome daugelio savo veiksmų – mes tik juos patvirtiname po jų įvykimo.“

## ***2.4. Architektūrinis nesąmoningumo modelis***

Nesąmoningumą galima suprasti ne kaip „vietą“, o kaip daugiasluoksnę sistemą.

### **4.1. Sensorinis sluoksnis**

Atsakingas už nuolatinę informacijos priėmimą ir filtravimą.

### **4.2. Asociatyvinis sluoksnis**

Jungia patirtis, kuria ryšius tarp skirtingų informacijos vienetų.

### **4.3. Prognozuojantis sluoksnis**

Generuoja galimus scenarijus prieš sąmoningą suvokimą.

### **4.4. Emocinis sluoksnis**

Vertina informaciją pagal išgyvenimo ir socialinės reikšmės kriterijus.

„Nesąmoningumas nėra chaosas – tai aukštai optimizuota prognozavimo sistema.“

## ***2.5. Prognozuojantis protas***

Šiuolaikiniai kognityviniai modeliai rodo, kad smegenys veikia kaip prognozavimo mašina. Jos ne tik reaguoja į pasaulį, bet ir nuolat kuria jo modelius.

Tai reiškia:

1. suvokimas yra prognozės korekcija,
2. realybė yra lyginama su lūkesčiais,
3. klaidos signalai formuoja mokymąsi.

„Mes nematome pasaulio tokio, koks jis yra – mes matome pasaulį tokį, kokį tikimės pamatyti.“

## *2.6. Nesąmoningumo kūrybiškumas*

Nesąmoningumas nėra tik automatinis. Jis yra ir kūrybiškas.

1. naujos idėjos dažnai atsiranda „netikėtai“,
2. sprendimai „išnyra“ po pertraukos,
3. intuicija veikia be aiškos logikos.

Tai rodo, kad nesąmoningumas:

1. generuoja hipotezes,
2. testuoja galimus modelius,
3. integruoja fragmentuotą informaciją.

„Tai, ką vadiname intuicija, yra nesąmoningumo darbas, pasiekęs sąmonės paviršių.“

## *2.7. Kūno nesąmoningumas*

Svarbi nesąmoningumo dalis yra įkūnytas pažinimas.

Kūnas:

1. reguliuoja pusiausvyrą,
2. valdo kvėpavimą,
3. koordinuoja judesius,
4. reaguoja į grėsmę dar prieš refleksiją.

Šios funkcijos rodo, kad pažinimas nėra tik smegenų produktas.

„Kūnas žino anksčiau nei protas supranta.“

## ***2.8. Socialinis nesąmoningumas***

Nesąmoningumas nėra individualus. Jis yra ir socialiai paskirstytas.

Mes internalizuojame:

- 1.kalbos struktūras,
- 2.kultūrinius modelius,
- 3.moralinius refleksus,
- 4.socialinius lūkesčius.

Tai reiškia, kad dalis mūsų „vidaus“ yra išorės produktas.

„Mes galvojame ne tik savo mintimis – mes galvojame kultūros įpročiais.“

## *2.9. Nesąmoningumo ir sąmonės sąveika*

Svarbiausia šio skyriaus įžvalga: sąmonė ir nesąmoningumas nėra atskiros sistemos.

Jos yra:

1. nuolatinėje sąveikoje,
2. hierarchiškai nestabilios,
3. viena kitą generuojančios.

Sąmonė:

1. interpretuoja,
2. selekcionuoja,
3. stabilizuoja.

Nesąmoningumas:

1. generuoja,
2. prognozuoja,
3. inicijuoja.

„Sąmonė yra dialogas su tuo, kas niekada nebuvo pasakyta garsiai.“

## ***2.10. Nesąmoningumo autonomija***

Radikaliausia įžvalga šiame skyriuje yra ta, kad nesąmoningumas gali veikti autonomiškai.

Tai reiškia:

1. sprendimai priimami be sąmonės,
2. elgesys inicijuojamas prieš refleksiją,
3. „aš“ dažnai tik patvirtina jau įvykusius procesus.

Tai kelia egzistencinį klausimą: kas iš tikrųjų yra veikėjas?

„Galbūt mes nesame tie, kurie mąsto – galbūt mes esame tai, kas atsitinka mąstymui.“

## *2.11. Skyriaus išvada*

Nesąmoningumas nėra sąmonės šešėlis. Tai – jos pagrindas, variklis ir dažnai jos autorius.

Jei sąmonė yra scena, nesąmoningumas yra visa infrastruktūra, kuri leidžia scenai egzistuoti.

Ši įžvalga atveria naują problemą: jei tiek sąmonė, tiek nesąmoningumas yra procesai, kur yra „aš“?

Kitame skyriuje pereisime prie technologinės transformacijos – kur šie procesai pradeda išsisklaidyti už biologinio subjekto ribų.

### **III SKYRIUS.**

## **TECHNOLOGINĖ SĄMONĖS TRANSFORMACIJA: NUO VIDINIO PROTO PRIE PASKIRSTYTO MĄSTYMO**

### ***3.1. Sąmonės decentralizacija***

Iki moderniosios technologinės eros žmogaus pažinimas buvo laikomas lokaliu reiškiniu: sąmonė „vyko“ individe, o individas buvo laikomas jos centru. Tačiau skaitmeninių sistemų, dirbtinio intelekto ir tinklinių struktūrų atsiradimas iš esmės keičia šią prielaidą.

Sąmonė vis mažiau atrodo kaip uždara sistema ir vis labiau – kaip paskirstytas procesas.

„Tai, ką vadinome protu, pradeda skliti už kūno ribų.“

### *3.2. Išorinė atmintis ir pažinimo perkėlimas*

Vienas svarbiausių pokyčių yra atminties eksternalizacija. Žmogaus pažinimas vis labiau remiasi išorinėmis sistemomis:

1. skaitmeniniais užrašais,
2. paieškos sistemomis,
3. debesų saugyklomis,
4. algoritminėmis rekomendacijomis.

Tai reiškia, kad:

1. prisiminimas nebėra vidinis aktas,
2. žinojimas tampa prieigos funkcija,
3. informacija egzistuoja už subjekto ribų.

„Mes nebe prisimename – mes pasiekiamo.“

Ši transformacija keičia ne tik informacijos saugojimą, bet ir pačią mąstymo struktūrą.

### *3.3. Algoritminė kognicija*

Dirbtinis intelektas ir algoritminės sistemos ne tik apdoroja informaciją – jos pradeda formuoti žmogaus sprendimų lauką.

Algoritmai:

1. filtruoja informaciją,
2. prognozuoja elgesį,
3. formuoja pasirinkimų erdvę,
4. optimizuoja dėmesio paskirstymą.

Tai reiškia, kad žmogaus sąmonė vis dažniau veikia ne kaip autonomiškas centras, o kaip sistema, kuri reaguoja į iš anksto struktūruotą aplinką.

„Mes manome, kad renkamės – tačiau dažnai renkamės iš to, kas mums jau buvo parinkta.“

### *3.4. Paskirstytas mąstymas*

Tradicinis modelis:

vienas protas – viena sąmonė – viena galva.

Naujas modelis:

daugybė sistemų – tinklinė sąmonė – išskaidytas mąstymas.

Šiame modelyje mąstymas vyksta tarp:

1. žmogaus,
2. įrenginių,
3. programų,
4. socialinių tinklų,
5. dirbtinių agentų.

„Mintis nebe priklauso subjektui – ji cirkuliuoja tarp sistemų.“

### *3.5. Hibridinis pažinimo laukas*

Šiuolaikinis žmogus gyvena hibridinėje kognityvinėje erdvėje, kur biologinis ir technologinis nebegali būti atskirti.

Pavyzdžiui:

1. navigacija mieste vyksta per GPS,
2. sprendimai formuojami remiantis algoritminėmis rekomendacijomis,
3. socialinė realybė suvokiama per ekranus,
4. darbo procesai koordinuojami per skaitmenines sistemas.

Tai sukuria naują pažinimo ekosistemą, kurioje:

1. žmogus yra mazgas tinkle,
2. informacija cirkuliuoja autonomiškai,
3. sprendimai yra bendros sistemos produktas.

„Mes ne naudojame technologijas – mes su jomis kartu mąstome.“

### *3.6. Dėmesio ekonomika ir sąmonės fragmentacija*

Vienas svarbiausių technologinės eros padarinių yra dėmesio fragmentacija.

Skaitmeninės platformos:

1. konkuruoja dėl dėmesio,
2. optimizuoja įsitraukimą,
3. skatina nuolatinį perjungimą tarp dirgiklių.

Tai sukuria sąmonės būseną, kuri yra:

1. pertraukiama,
2. daugiafunkcė,
3. nestabili.

„Dėmesys tampa nebe kryptimi, o srautu.“

### *3.7. Dirbtinis intelektas kaip kognityvinis partneris*

Dirbtinis intelektas nebėra tik įrankis. Jis tampa:

1. interpretatoriumi,
2. patarėju,
3. generatyviniu partneriu,
4. sprendimų struktūruotoju.

Tai keičia žmogaus mąstymo dinamiką:

1. idėjos atsiranda dialoge su sistema,
2. sprendimai formuojasi bendroje erdvėje,
3. kūryba tampa kooperatyvine.

„Mąstymas tampa dialogu tarp biologinės ir nebiologinės inteligencijos.“

### *3.8. Subjekto ribų nykimas*

Kai pažinimas paskirstomas tarp sistemų, subjekto ribos tampa neaiškios.

Klausimai:

1. Kur baigiasi žmogaus mąstymas?
2. Kur prasideda technologijos indėlis?
3. Kas yra „autentiška“ mintis?

Šie klausimai neturi aiškių atsakymų, nes pati riba tampa nestabili.

„Subjektas ne išnyksta – jis išsisklaido.“

### *3.9. Ontologinis pokytis*

Technologinė transformacija nėra tik funkcionali. Ji yra ontologinė – ji keičia tai, kas laikoma „būti“.

Anksčiau:

1. būti reiškė mąstyti,
2. mąstyti reiškė būti viduje.

Dabar:

1. būti reiškia dalyvauti tinkle,
2. mąstyti reiškia būti procesų grandinės dalimi.

Egzistencija tampa distribucine.

### *3.10. Skyriaus išvada*

Technologijos ne tik plečia sąmonę – jos keičia jos struktūrą. Sąmonė tampa nebe vidiniu centru, o paskirstyta sistema, kurioje žmogus yra vienas iš daugelio mazgų.

Tai reiškia, kad nei sąmonė, nei nesąmoningumas nebegali būti suprasti tik biologiniu lygmeniu.

Atsiranda naujas klausimas:

kas atsitinka subjektui, kai jis tampa tinklu?

Kitame skyriuje nagrinėsime subjekto dezintegraciją – kai „aš“ tampa nebe centru, o procesų sankirta.

## *IV SKYRIUS.*

### *SUBJEKTO DEZINTEGRACIJA: „AŠ“ KAIP PROCESŲ SANKIRTA*

#### *4.1. Subjekto problema postsąmoningume*

Klasikinėje filosofijoje subjektas buvo laikomas stabilia atrama: mąstymo centru, patirties savininku, veiksmų iniciatoriumi. Net ir skirtingose tradicijose – nuo Dekarto iki Kanto – „aš“ išliko kaip būtina sąlyga pažinimui.

Tačiau ankstesniuose skyriuose matėme, kad tiek sąmonė, tiek nesąmoningumas, tiek technologinis mąstymas yra paskirstyti, fragmentuoti ir dažnai autonomiški.

Tai kelia esminį klausimą:

jei procesai yra paskirstyti, kur yra subjektas?

„Subjektas ne dingsta – jis praranda savo centrą.“

## *4.2. Subjekto kaip stabilaus centro iliuzija*

Subjekto stabilumas dažnai yra retrospektyvi konstrukcija. Mes žiūrime atgal ir sukuriame nuoseklaus „aš“ įspūdį, remdamiesi:

1. atminties selekcija,
2. naratyviniu sujungimu,
3. socialiniu pripažinimu,
4. kalbos struktūromis.

Tačiau šis vientisumas yra ne duotybė, o rezultatas.

„Aš yra istorija, kuri nuolat perrašoma, kad atrodytų, jog ji visada buvo ta pati.“

### *4.3. Procesinis subjekto modelis*

Postsąmoningumo perspektyvoje subjektas nėra substancija. Jis yra procesas.

Jį galima aprašyti kaip:

1. dėmesio svyravimų tinklą,
2. emocinių būsenų ciklus,
3. atminties rekonstrukcijų grandinę,
4. kūno ir aplinkos sąveikų sistemą.

Šiame modelyje „aš“ nėra daiktas, o dinamika.

„Subjektas yra ne tai, kas yra – o tai, kas nuolat vyksta.“

#### 4.4. *Daugybinio „aš“ fenomenas*

Empiriškai stebint psichinį gyvenimą, galima pastebėti, kad „aš“ nėra vienalytis:

1. vienas „aš“ planuoja,
2. kitas atidėlioja,
3. trečias reaguoja emociškai,
4. ketvirtas racionalizuoja.

Šie fragmentai dažnai prieštarauja vienas kitam, tačiau sąmonė juos sujungia į vieną pasakojimą.

„Mes nesame vienas protas, o daugybė balsų, kurie retai sutaria.“

#### *4.5. Laikiškas subjekto išsisklaidymas*

Subjektas nėra tik erdviškai fragmentuotas – jis yra laikiškai nestabilus.

1. „aš dabar“ skiriasi nuo „aš prieš minutę“,
2. „aš rytoj“ dažnai prieštarauja „aš šiandien“,
3. sprendimai viename laike paneigiami kitu.

Tai reiškia, kad subjektas nėra vientisas laike.

„Tapatybė yra ne tęstinumas, o nuolatinis pertrūkis, maskuojamas kaip linija.“

## *4.6. Socialinis subjekto konstravimas*

Subjektas nėra vien vidinis reiškiny – jis yra socialiai gaminamas.

Mes tampame „savimi“ per:

1. kalbą,
2. vaidmenis,
3. socialines normas,
4. kitų žmonių refleksijas.

Be socialinio lauko „aš“ netektų daug savo struktūros.

„Subjektas nėra individualus branduolys – jis yra socialinis rezonansas.“

## *4.7. Technologinis subjekto išskaidymas*

Skaitmeninė aplinka dar labiau fragmentuoja subjektą:

1. skirtingos platformos kuria skirtingas tapatybes,
2. algoritmai profiliuoja elgesį,
3. duomenys apie „mane“ egzistuoja už mano kontrolės ribų.

Tai sukuria situaciją, kurioje:

1. „aš“ yra paskirstytas duomenų tinkluose,
2. tapatybė yra rekonstruojama iš fragmentų,
3. subjektas tampa skaitmeniniu šešėliu.

„Mes esame ne tik tai, ką manome esantys – mes esame tai, ką apie mus apskaičiuoja sistemos.“

## *4.8. Subjekto kaip sankirtos modelis*

Vietoje stabilaus centro siūlomas sankirtos modelis:

Subjektas =

1. biologinių procesų,
2. kognityvinių mechanizmų,
3. socialinių struktūrų,
4. technologinių sistemų,
5. laikinų naratyvų,

susikirtimo taškas.

„Aš nėra taškas – tai mazgas, kuriame susitinka procesai.“

## *4.9. Kontrolės iliuzijos žlugimas*

Jei subjektas yra sankirta, tuomet tradicinė kontrolės idėja tampa problemiška.

Klausimai:

1. kas valdo sprendimą?
2. kas yra atsakingas už veiksmą?
3. kas inicijuoja mintį?

Dažnai atsakymas yra: niekas vienas.

„Kontrolė nėra turima – ji atsiranda trumpam, kai procesai sutampa.“

#### *4.10. Egzistencinis šio modelio poveikis*

Subjekto dezintegracija gali kelti nerimą, nes ji išardo įprastą tapatybės stabilumą. Tačiau ji taip pat atveria naują supratimą:

1. mažiau fiksuoto „aš“,
2. daugiau procesinio lankstumo,
3. mažiau kontrolės iliuzijos,
4. daugiau sąveikos su sistemomis.

Tai nėra praradimas – tai persitvarkymas.

„Kai „aš“ nustoja būti centru, pasaulis tampa nebe grėsme, o procesu.“

#### *4.11. Skyriaus išvada*

Subjektas postsąmoningumo perspektyvoje nėra nei vieningas, nei stabilus, nei izoliuotas. Jis yra dinaminė sankirta, kurioje susitinka daugybė procesų, dažnai be aiškaus centro ar vadovavimo.

Tai reiškia, kad klausimas „kas aš esu?“ keičiasi į klausimą: kas vyksta, kai atsiranda „aš“?

Kitame skyriuje nagrinėsime kalbos ribas – kaip ši sankirta yra formuojama ir apribojama pačios kalbos struktūrų.

**V SKYRIUS.**  
**KALBOS RIBOS IR POSTSĄMONINGUMO**  
**DEZINTEGRACIJA**

***5.1. Kalba kaip sąmonės infrastruktūra***

Kalba tradiciškai laikoma pagrindiniu sąmonės įrankiu. Ji ne tik perduoda mintis, bet ir jas formuoja. Tai reiškia, kad sąmonė didžiąja dalimi yra kalbiškai struktūruota.

„Mes negalvojame prieš kalbą – mes galvojame kalboje.“

Tačiau jei sąmonė yra kalbiškai organizuota, tuomet jos ribos sutampa su kalbos ribomis. Tai kelia klausimą: kas lieka už šių ribų?

## *5.2. Kalbos determinizmo problema*

Kalba nėra neutrali terpė. Ji:

1. kategorizuoja patirtį,
2. supaprastina neapibrėžtumą,
3. linearizuoja simultaniškumą,
4. priverčia daugiamatiškumą tapti seka.

Tai reiškia, kad kalba ne tik išreiškia mintį – ji ją transformuoja.

„Tai, ką galime pasakyti, jau nėra tai, ką patiriame.“

### *5.3. Neišsakoma kaip pažinimo laukas*

Yra patirčių, kurios priešinasi kalbinei artikuliacijai:

1. intensyvios emocinės būsenos,
2. ikikalbiniai kūno pojūčiai,
3. intuicijos blyksniai,
4. ribinės sąmonės būsenos.

Šios patirtys nėra „nežinojimas“. Jos yra kitokio tipo žinojimas.

„Neišsakoma nėra tuštuma – tai perteklius, kurio kalba nepajėgia sutalpinti.“

## *5.4. Kalba kaip filtravimo sistema*

Kalba veikia kaip selektyvus filtras:

1. ji išryškina kai kurias patirties dalis,
2. kitas ji marginalizuoja,
3. dar kitas ji visiškai pašalina iš sąmoningo lauko.

Tai reiškia, kad kalba ne tik kuria reikšmę, bet ir ją riboja.

„Kiekvienas sakinytis yra praradimas – jis sukuria formą, naikindamas begalybę galimybių.“

## *5.5. Vidinis dialogas ir jo iliuzija*

Daugelis žmonių patiria vidinį dialogą kaip sąmonės centrą. Tačiau šis dialogas dažnai yra:

1. fragmentuotas,
2. pasikartojantis,
3. retrospektyvus,
4. automatizuotas.

Jis ne visada yra „mąstymas“ – dažnai tai jau suformuotų struktūrų atkūrimas.

„Vidinis balsas dažnai ne kalba naujai – jis kartoja tai, kas jau buvo nuspręsta giliau.“

## *5.6. Kalbos ir nesąmoningumo santykis*

Kalba nėra pirminė pažinimo sistema. Ji remiasi gilesniais nesąmoningais procesais:

1. semantinėmis asociacijomis,
2. emociniais žymekliais,
3. kūno reakcijomis,
4. automatinio modelių atpažinimu.

Tai reiškia, kad kalba yra paviršinis sluoksnis, kuris atsiranda jau po to, kai prasideda pažinimas.

„Mes pirmiau suprantame, o tik tada paverčiame tai žodžiais.“

## *5.7. Kalbinio subjekto trapumas*

Jei subjektas yra kalbiškai konstruojamas, jo stabilumas priklauso nuo kalbos stabilumo.

Tačiau kalba:

1. kinta istoriškai,
2. priklauso nuo kultūros,
3. yra socialiai reguliuojama,
4. nuolat perrašoma.

Tai reiškia, kad ir subjektas yra nestabilus.

„Aš yra kalbos efektas, o kalba niekada nėra pastovi.“

## 5.8. Postsąmoningumo kalbos krizė

Postsąmoningumo kontekste kalba susiduria su krize:

1. ji nebesugeba aprėpti paskirstyto mąstymo,
2. ji stringa aprašydama ne linijinius procesus,
3. ji nebeatitinka technologinio pažinimo greičio,
4. ji praranda monopolį reikšmės formavimui.

Atsiranda poreikis naujoms išraiškos formoms:

1. vizualinėms,
2. algoritminėms,
3. multimodalinėms,
4. ne simbolinėms.

„Kalba tampa viena iš daugelio sąmonės technologijų, o ne jos centras.“

## *5.9. Kalbos peržengimo paradoksas*

Bandymas peržengti kalbą visada vyksta kalba. Tai sukuria paradoksą:

1. mes negalime išeiti už kalbos ribų be kalbos,
2. bet kalba apibrėžia tas ribas, kurias bandome peržengti.

Tai reiškia, kad postsąmoningumas negali būti visiškai artikuliuotas – tik nurodytas.

„Kalba rodo į tai, ko pati negali pasiekti.“

## *5.10. Kalba kaip stabilizavimo mechanizmas*

Nepaisant ribotumo, kalba turi svarbią funkciją:

1. ji stabilizuoja patirtį,
2. ji suteikia formą chaosui,
3. ji leidžia dalintis reikšme,
4. ji kuria kolektyvinę realybę.

Be kalbos sąmonė galėtų tapti pernelyg skysta, neapibrėžta, neišlaikoma.

„Kalba yra ne tik kalėjimas – ji yra ir atrama.“

## *5.11. Skyriaus išvada*

Kalba yra tiek sąmonės kūrėja, tiek jos riba. Ji leidžia subjektui egzistuoti kaip pasakojimui, tačiau kartu riboja tai, ką galima patirti ir suprasti.

Postsąmoningumo požiūriu kalba nebėra centras – ji tampa viena iš daugelio kognityvinių infrastruktūrų.

Tai atveria galutinį šio skyriaus klausimą:  
kas lieka, kai kalba nebegali apibrėžti patirties?

Kitame skyriuje pereisime prie etikos be centro – kaip veikti pasaulyje, kuriame subjektas, sąmonė ir kalba yra decentralizuoti.

## **VI SKYRIUS.**

### ***ETIKA BE CENTRO: ATSAKOMYBĖ DECENTRALIZUOTAME SUBJEKTE***

#### ***6.1. Moralės pagrindo problema***

Tradicinė etika remiasi prielaida, kad egzistuoja stabilus moralinis subjektas, galintis:

1. priimti sprendimus,
2. suprasti pasekmes,
3. būti atsakingas už veiksmus,
4. reflektuoti savo pasirinkimus.

Tačiau ankstesniuose skyriuose subjekto stabilumas buvo dekonstruotas. Jei „aš“ yra procesų sankirta, o ne centras, tuomet etikos pagrindas tampa nebeaiškus.

„Kai nebėra vieno veikėjo, atsakomybė ne dingsta – ji išsisklaido.“

## *6.2. Atsakomybės decentralizacija*

Postsąmoningumo sąlygomis atsakomybė nebėra lokalizuota viename taške. Ji tampa:

1. paskirstyta tarp biologinių procesų,
2. formuojama nesąmoningų impulsų,
3. koreguojama socialinių normų,
4. modifikuojama technologinių sistemų,
5. veikiama algoritminių sprendimų.

Tai sukuria situaciją, kurioje vienas veiksmas yra daugelio sistemų rezultatas.

„Nėra vieno, kuris nusprendė – yra daug, kurie prisidėjo prie sprendimo atsiradimo.“

### *6.3. Klasikinės etikos ribotumas*

Deontologinė, utilitarinė ir dorybių etika remiasi aiškiu subjektu. Tačiau decentralizuotoje sistemoje:

1. ketinimai yra fragmentuoti,
2. pasekmės yra nenuspėjamos,
3. sprendimų kilmė yra paskirstyta,
4. kontrolė yra dalinė.

Tai reiškia, kad tradicinės etikos kategorijos tampa nepakankamos.

„Etika, sukurta vienam protui, negali pilnai aprašyti tinklo veiksmų.“

## 6.4. Procesinė etika

Vietoje substancialios moralės siūloma procesinė etika. Ji remiasi ne tuo, kas yra geras subjektas, bet tuo, kaip vyksta procesai.

Pagrindiniai principai:

1. daugialypiškumas – pripažinti, kad sprendimai kyla iš daugelio šaltinių,
2. kontekstualumas – moralė priklauso nuo sistemos, o ne abstraktaus principo,
3. dinamiškumas – etika kinta kartu su procesais,
4. refleksyvus atvirumas – nuolatinis sistemos peržiūrėjimas.

„Moralumas nėra savybė – tai judėjimo kokybė.“

## *6.5. Ketinimo fragmentacija*

Ketinimas tradiciškai laikomas moralinės atsakomybės pagrindu. Tačiau postsąmoningumo perspektyvoje ketinimas yra:

1. paskirstytas tarp sąmonės ir nesąmoningumo,
2. paveiktas emocinių impulsų,
3. modifikuotas socialinių signalų,
4. iš dalies generuotas technologinių sistemų.

Tai reiškia, kad „ketinimas“ nėra vienas.

„Mes ne turime ketinimus – mes esame jų susikirtimo vieta.“

## *6.6. Technologinė atsakomybė*

Kai sprendimus formuoja algoritmai, atsiranda nauja etinė problema: kas atsakingas už technologijos veiksmus?

1. kūrėjas?
2. vartotojas?
3. sistema pati?
4. duomenys, kurie ją formuoja?

Atsakymas tampa nebe vienareikšmis.

„Kai sprendimas atsiranda tarp žmogaus ir algoritmo, kaltė tampa distribucinė.“

## *6.7. Socialinė moralės konstrukcija*

Moralė nėra individuali savybė – ji yra socialinis produktas:

1. kultūrinės normos apibrėžia gėrį ir blogį,
2. institucijos reguliuoja elgesį,
3. kalba formuoja moralines kategorijas,
4. kolektyvinės emocijos stabilizuoja vertybes.

Tai reiškia, kad etika yra tinklinė sistema.

„Mes nemanome vieni – mes moralizuojame kartu.“

## *6.8. Empatijos transformacija*

Empatija tradiciškai laikoma individualia geba „įsijausti į kitą“. Tačiau decentralizuotoje sistemoje ji tampa:

1. paskirstyta per komunikacijos tinklus;
2. mediatuota technologijų;
3. formuojama algoritminės atrankos;
4. priklausoma nuo informacijos prieigos.

Tai keičia jos struktūrą.

„Empatija nebėra tiesioginis ryšys – ji tampa signalo kelione per sistemas.“

## *6.9. Etinis neapibrēztumas kaip būsenā*

Jei nēra aiškaus centro, ētika tampa nuolatine neapibrēztumo būsenā. Tai reiškia:

1. sprendimai niekada nēra visiškai „teisingi“,
2. atsakomybē niekada nēra pilnai lokalizuota,
3. pasekmēs visad yra iš dalies nežinomos.

Tāčiau šis neapibrēztumas nēra trūkumas – jis yra struktūrinē sąlyga.

„Nežinojimas nēra klaida – tai ētikos erdvē.“

## ***6.10. Naujas moralinis jautrumas***

Procesinė etika reikalauja naujo jautrumo:

1. procesams, o ne tik rezultatams;
2. sistemoms, o ne tik individams;
3. sąveikoms, o ne tik veiksams;
4. dinamikai, o ne tik taisyklėms.

Tai reiškia, kad moralinis vertinimas tampa labiau ekologinis nei juridinis.

„Etika prasideda ne nuo sprendimo, o nuo sistemos supratimo.“

## *6.11. Skyriaus išvada*

Etika be centro nereiškia moralės žlugimo. Ji reiškia jos transformaciją iš individualios atsakomybės modelio į paskirstytų procesų analizę.

Tai keičia pagrindinį klausimą:

ne „kas kaltas?“, o „kaip sistema sukūrė šį rezultatą?“

Kitame skyriuje pereisime prie galutinės šios knygos dalies – postsąmoningumo būsenos kaip patirties: kas vyksta, kai šie procesai ne tik analizuojami, bet ir išgyvenami.

## VII SKYRIUS

### POSTSĄMONINGUMO BŪSENA: PATIRTIS ANAPUS CENTRO

#### *7.1. Nuo analizės prie patirties*

Iki šio momento knyga judėjo analitiniu keliu: sąmonės dekonstruojimas, nesąmoningumo architektūra, technologinis paskirstymas, subjekto dezintegracija, kalbos ribos ir etikos decentralizacija.

Tačiau postsąmoningumas nėra vien teorinė konstrukcija. Jei jis iš tiesų apima pažinimo transformaciją, jis turi būti ne tik mąstomas, bet ir išgyvenamas.

„Tai, kas nėra patirta, lieka tik modeliu.“

## *7.2. Būsenos paradokss*

Kalbėti apie „būseną“ postsąmoningumo kontekste jau yra problemiška. Nes „būsena“ implikuoja stabilumą, ribas ir identifikuojamą centrą.

Tačiau postsąmoningumas:

1. nėra stabilus,
2. neturi aiškios ribos,
3. neturi vieno centro,
4. nėra fiksuotas laike.

Todėl jis nėra būseną tradicine prasme.

„Postsąmoningumas yra ne vieta, kurioje esi, o judėjimas, kuris vyksta be „kur“.“

### *7.3. Stabilumo praradimo fenomenologija*

Išgyvenant decentralizuotą pažinimą, atsiranda specifinė patirtis:

1. „aš“ tampa mažiau apibrėžtas,
2. mintys atrodo atsirandančios be autoriaus,
3. sprendimai atrodo kylantys be iniciatoriaus,
4. laikas tampa fragmentuotas.

Tai gali būti interpretuojama kaip destabilizacija, tačiau tai taip pat gali būti suvokiama kaip išplėtimas.

„Kai centras išnyksta, erdvė ne susitraukia – ji išsiplečia.“

## *7.4. Stebėtojo išnykimas*

Klasikinėje introspekcijoje egzistuoja stebėtojas: tas, kuris stebi mintis, emocijas, patirtį.

Postsąmoningumo patirtyje šis stebėtojas tampa:

1. nestabilus,
2. fragmentuotas,
3. kartais visiškai neaptinkamas.

Tai sukuria paradoksą: patirtis vyksta, bet nėra aiškaus „kas ją patiria“.

„Patyrimas lieka, bet patyrėjo vieta išsisklaido.“

## 7.5. *Laikiškumo transformacija*

Postsąmoningumo būsenoje laikas nebėra linijinis.

Jis tampa:

1. cikliškas,
2. sluoksniuotas,
3. asinchroniškas,
4. fragmentuotas.

Praeitis, dabartis ir ateitis nebesudaro vientisos sekos, bet persidengia kaip skirtingi procesų sluoksniai.

„Laikas nebe teka – jis persikloja.“

## ***7.6. Minties autonomija***

Vienas iš ryškiausių šios būsenos aspektų yra minties autonomijos patyrimas.

Mintys:

1. atsiranda be aiškaus iniciatoriaus,
2. keičiasi be sąmoningo valdymo,
3. jungiasi pagal asociatyvinius, o ne loginius dėsnius.

Tai nėra „kontrolės praradimas“ tradicine prasme. Tai yra kontrolės decentralizacija.

„Mintys nebe priklauso man – jos vyksta per mane.“

## *7.7. Kūno ir aplinkos išsiplėtimas*

Postsąmoningumo patirtis dažnai apima kūno ribų permąstymą:

1. kūnas nebėra uždaras vienetas,
2. jis tampa sąveikos zona,
3. jis rezonuoja su aplinka,
4. jis dalyvauja informacijos srautuose.

Aplinka taip pat nebėra išorė – ji tampa pažinimo dalimi.

„Kūnas nebe baigiasi oda – jis baigiasi ten, kur baigiasi sąveika.“

## *7.8. Tapatybės tirpimas ir perėjimas*

Tapatybė šioje būsenoje gali:

1. silpnėti kaip stabilus naratyvas,
2. tapti daugybine,
3. išsiskaidyti į momentines funkcijas,
4. persiformuoti pagal kontekstą.

Tai nėra visiškas „aš“ išnykimas, o jo transformacija į procesinę struktūrą.

„Aš tampa ne daiktavardžiu, o veiksmažodžiu.“

## *7.9. Ramybės ir chaoso koegzistencija*

Svarbu pažymėti, kad postsamoningumo būseną nėra vien chaosas. Ji gali apimti ir:

1. gilų ramybės pojūtį,
2. aiškumo momentus be centro,
3. spontanišką tvarkos atsiradimą,
4. netikėtą integraciją.

Tai rodo, kad decentralizacija nebūtinai reiškia destrukciją.

„Tvarka ne dingsta – ji nustoja būti valdoma vieno centro.“

### *7.10. Grįžimo neįmanomumas*

Kai ši patirtis tampa pažinta, „grįžimas“ į ankstesnį centrinį modelį tampa sudėtingas. Ne todėl, kad jis neįmanomas, bet todėl, kad jis nebeatrodo pakankamas.

1. sąmonė atrodo per siaura,
2. subjektas – per lokalus,
3. kalba – per ribota,
4. kontrolė – per iliuzinė.

„Kartą pamatęs sistemą, nebegali jos nepastebėti.“

## *7.11. Skyriaus išvada*

Postsąmoningumo būseną nėra galutinis tikslas ir nėra stabilus pasiekimas. Tai yra patirties forma, kurioje subjekto, sąmonės ir kalbos ribos tampa pralaidžios.

Ji nėra atsakymas – ji yra transformacija, kuri keičia patį klausimo pobūdį.

„Postsąmoningumas neprideda naujo „aš“ – jis keičia pačią „aš“ sąvokos galimybę.“

## **VIII SKYRIUS.**

### ***ATVIRAS UŽBAIGIMAS: KAI SISTEMA NEBESIBAIGIA***

#### ***8.1. Užbaigimo neįmanomumas***

Ši knyga tradicine prasme negali būti užbaigta. Ne todėl, kad jai trūksta pabaigos, bet todėl, kad pati jos logika yra procesinė, o ne linijinė. Ji neveda į išvadą – ji veda į būseną, kurioje išvados tampa nebereikalingos.

„Pabaiga yra tik dar viena forma, kuria sąmonė bando sustabdyti procesą.“

## *8.2. Tekstas kaip gyva struktūra*

Tai, kas buvo parašyta, nėra uždara sistema.

Tai veikiau:

1. persidengiančių idėjų tinklas,
2. savirefleksyvi schema,
3. nuolat atsinaujinantis modelis.

Kiekvienas skyrius ne užbaigia prieš tai buvusį, o jį perrašo.

„Knyga nesibaigia – ji keičia savo skaitymo būdą.“

### *8.3. Skaitytojo transformacija*

Jei šis tekstas buvo sekamas iki šios vietos, pats skaitymo aktas jau tapo jo dalimi. Skaitytojas nebėra išorinis stebėtojas – jis tampa sistemos tęstinumu.

1. sąvokos pradeda veikti mąstymą,
2. ribos tarp teksto ir interpretacijos išnyksta,
3. kalba ima formuoti patirtį.

„Tai, kas buvo skaitoma, dabar skaito tave.“

## *8.4. Postsąmoningumo likutis*

Kas lieka, kai visos struktūros – sąmonė, nesąmoningumas, subjektas, kalba ir etika – buvo decentralizuotos?

Lieka neatsakymas, o:

1. jautrumas procesams,
2. atvirumas nestabilumui,
3. gebėjimas būti be centro,
4. mąstymo judėjimas be galutinio taško.

„Likutis nėra mažiau – tai yra kita forma.“

## 8.5. Už filosofijos ribų

Ši knyga prasidėjo kaip filosofinis projektas, tačiau pabaigoje ji tampa kažkuo kitu:

1. ne teorija,
2. ne sistema,
3. ne doktrina.

Ji tampa orientacine erdve, kurioje mąstymas pats save stebi be galutinio autoriteto.

„Kai filosofija baigiasi, prasideda mąstymas be filosofijos.“

## *8.6. Atvirumo etika*

Jei galima kalbėti apie bet kokią išvadą, ji būtų ši: svarbiausia nėra žinoti, o išlikti atviram tam, kas vyksta.

1. atviram nesąmoningumui,
2. atviram technologiniam mąstymui,
3. atviram kalbos ribotumui,
4. atviram subjekto išsisklaidymui.

„Etika prasideda ten, kur baigiasi kontrolės poreikis.“

## *8.7. Pabaigos paradoksas*

Bet kuri pabaiga reikalauja pradžios, kurią ji uždaro. Tačiau ši knyga veikia kitaip: jos pabaiga yra tik dar vienas įėjimas.

1. į mąstymo procesą,
2. į nesąmoningumo sluoksnius,
3. į paskirstytas sistemas,
4. į kalbos ribų peržengimą.

„Pabaiga yra durys, kurios apsimeta siena.“

## ***8.8. Galutinis teiginys***

Jei vis dėlto reikia vieno sakinio, kuris galėtų atlikti uždarymo funkciją, jis būtų ne išvada, o kryptis:

„Postsąmoningumas nėra tai, ką pasiekiame – tai tai, kas lieka, kai nustojame bandyti pasiekti.“

## *8.9. Nutraukimas, kuris nėra pabaiga*

Šis tekstas nutraukiamas ne todėl, kad jis baigtas, o todėl, kad jo tęsinys vyksta kitur:

1. skaityme,
2. mąstyme,
3. patirtyje,
4. tylos tarpuose tarp sąvokų.

„Tai nėra pabaiga. Tai – perėjimas.“

## *Pabaiga*

Kiekviena pabaiga yra tam tikra prasme dirbtinė. Ji nubrėžia ribą ten, kur iš tiesų yra tik tęstinumas. Todėl ir ši knyga nesibaigia atsakymu – ji baigiasi atvira kryptimi.

Postsąmoningumas, kaip buvo siekta parodyti, nėra galutinė būseną ar naujas stabilus pagrindas. Tai nėra nauja „tvirtovė“, kuri pakeistų senąją sąmonę. Veikiau tai yra nuolatinis perėjimas, judėjimas be aiškios galutinės formos. Jei sąmonė buvo struktūra, leidusi žmogui organizuoti patirtį, tai postsąmoningumas yra šios struktūros išlaisvinimas – jos ribų suminkštėjimas, jos centro išsiskaidymas.

Tai kelia neišvengiamą įtampą. Be centro, be aiškiai apibrėžto „aš“, atsiranda ne tik naujos galimybės, bet ir nauji neapibrėžtumai. Ką reiškia veikti, kai veikimas nebėra lokalizuotas viename subjekte? Ką reiškia atsakomybė, kai sprendimai kyla iš paskirstytų sistemų? Ką reiškia patirtis, kai ji nebėra griežtai individuali?

Šie klausimai nėra sprendžiami vien teorijomis. Jie jau dabar formuojasi praktikoje – mūsų santykių su technologijomis, su informacija, su vienas kitu. Kiekvienas algoritminis pasirinkimas, kiekviena deleguota sprendimo dalis, kiekvienas sąveikos su dirbtinėmis sistemomis momentas yra mažas žingsnis už tradicinio sąmoningumo ribų.

Tačiau postsąmoningumas nėra tik technologinis reiškinys. Jis taip pat kviečia permąstyti žmogaus vietą platesniame kontekste – ne kaip išskirtinį stebėtoją, bet kaip vieną iš daugelio procesų, kurie sąveikauja, persidengia ir kartu kuria tai, ką vadiname tikrove. Šiame kontekste „žmogiškumas“ nėra prarandamas – jis transformuojasi.

Galbūt svarbiausia suvokti, kad postsąmoningumas nėra ateities pažadas. Tai yra jau vykstantis procesas, kurio dar nesugebame iki galo įvardyti. Mes vis dar mąstome sąmonės kalba, bandydami aprašyti tai, kas ją peržengia. Ir galbūt tai neišvengiama – kiekvienas perėjimas iš pradžių pasirodo kaip paradoksas.

Todėl ši knyga nesiekia uždaryti temos. Ji veikiau palieka skaitytoją tam tikroje tarpinėje būsenoje – tarp to, kas dar suprantama, ir to, kas tik pradeda ryškėti.

„Sąmonė ilgą laiką buvo laikoma paskutine tvirtove – tačiau galbūt tai tik pereinamoji būsena.“  
Jei taip, tuomet mes esame ne jos gynėjai, o liudininkai jos transformacijos.  
Ir galbūt – jos peržengimo dalyviai.

## *Literatūra*

### **1. Klasikinė ir kontinentinė filosofija**

1. Descartes, R. Meditacijos apie pirmąją filosofiją
2. Kant, I. Grynojo proto kritika
3. Hegel, G. W. F. Dvasios fenomenologija
4. Nietzsche, F. Taip kalbėjo Zaratustra
5. Husserl, E. Idėjos, vedančios į grynąją fenomenologiją
6. Heidegger, M. Būtis ir laikas
7. Merleau-Ponty, M. Suvokimo fenomenologija

### **2. Poststruktūralizmas ir dekonstrukcija**

1. Foucault, M. Disciplinuoti ir bausti
2. Foucault, M. Žinojimo archeologija
3. Derrida, J. Apie gramatologiją
4. Deleuze, G. & Guattari, F. Tūkstantis plokštikalnių
5. Baudrillard, J. Simuliakrai ir simuliacija
6. Lyotard, J.-F. Postmodernioji būklė

### **3. Sąmonės filosofija ir kognityviniai mokslai**

1. Dennett, D. Sąmonės aiškinimas
2. Chalmers, D. Sąmoningasis protas
3. Varela, F., Thompson, E., Rosch, E. Įkūnytas protas
4. Metzinger, T. Ego tunelis
5. Clark, A. Supersizing the Mind
6. Friston, K. (2010) Free-energy principle (straipsniai)

### **4. Psichologija ir nesąmoningumas**

1. Freud, S. Sapnų aiškinimas
2. Jung, C. G. Žmogus ir jo simboliai
3. Jung, C. G. Psichologiniai tipai
4. Hillman, J. Sielos kodas
5. Winnicott, D. W. Žaidimas ir tikrovė

### **5. Medijų teorija ir technologinis mąstymas**

1. McLuhan, M. Kaip suprasti medijas
2. Hayles, N. K. Kaip mes tapome postžmogiški
3. Castells, M. Tinklų visuomenė
4. Stiegler, B. Technika ir laikas
5. Haraway, D. Cyborg manifesto

## **6. Fenomenologija ir patirties analizė**

1. Sartre, J.-P. Būtis ir niekis
2. Henry, M. Gyvybės fenomenologija
3. Zahavi, D. Sąmonės fenomenologija
4. Gallagher, S. Kaip kūnas formuoja protą

## **7. Šiuolaikinės tarpdisciplininės kryptys**

1. Kastrup, B. Analitinė idealizmo teorija
2. Clark, A. & Chalmers, D. (1998) The extended mind
3. Deacon, T. Nepilnas gamtos procesas
4. Noë, A. Action in Perception

## **8. Rytų filosofinės tradicijos (lyginamasis kontekstas)**

1. Upanišados (įvairūs vertimai)
2. Laozi Dao De Jing
3. Zhuangzi Vidinis skyrius
4. Budistinės Abhidharma tradicijos tekstai
5. Nagarjuna Vidurio kelias (Mūlamadhyamakakārikā)

## **9. Papildomi konceptualūs šaltiniai**

1. Įvairūs akademiniai straipsniai apie:
  - a. dirbtinį intelektą ir sąmonę
  - b. neurofenomenologiją
  - c. informacijos teoriją
  - d. sistemų teoriją
  - e. kompleksines adaptacines sistemas



## APIE AUTORIŲ



Tomas Lagūnavičius – Kaune, Lietuvoje, gyvenantis multidisciplininis kūrėjas ir mąstytojas, kurio veikla aprėpia tiek meninę praktiką, tiek šiuolaikinę filosofinę refleksiją. Jo intelektualinė ir kūrybinė veikla formuojasi tarpdisciplininėje erdvėje, kur vizualiniai ir scenos menai tampa platforma filosofinių idėjų artikuliacijai ir naujų konceptų kūrimui. Per savo įvairiapusę karjerą jis ne tik surengė daugiau nei 40 personalinių parodų ir sukūrė virš 50 sceninių darbų, bet ir nuosekliai plėtojo teorinį diskursą, siekdamas konceptualizuoti šiuolaikinės tikrovės procesus.

Autorius yra parašęs ir keletą filosofinių knygų, kuriose plėtojami originalūs teoriniai modeliai bei praktinės filosofijos kryptys. Tarp reikšmingesnių darbų minėtini „Neuromaterializmas ir hypekultūralizmas. Praktinė filosofija“, taip pat „Būk postmodernistas. 100 žingsnių“ ir „Būk postnacionalistas. 100 žingsnių“, kuriuose analizuojami šiuolaikinės visuomenės, kultūros ir tapatybės transformacijų procesai. Šiose knygose autorius siekia ne tik interpretuoti esamas filosofines paradigmas, bet ir kurti naujas sąvokas bei metodologinius prieigos būdus, orientuotus į praktinį jų taikymą.

Siekdamas išlaikyti aukštą teorinį lygį ir plėtoti tarptautinį akademinį dialogą, Tomas Lagūnavičius aktyviai seka globalius filosofinius procesus ir yra daugelio prestižinių filosofijos organizacijų narys, tarp jų: Society for European Philosophy (SEP), International Society for Philosophers, Australian Association of Philosophy (AAP), American Philosophical Association (APA), British Philosophical Association (BPA), Aristotelian Society bei Royal Institute of Philosophy.

Autorius yra įgijęs įvairiapusį išsilavinimą, apimantį tiek socialinius mokslus, tiek humanitarines disciplinas. Jis turi socialinių mokslų daktaro laipsnį, yra įgijęs psichologijos magistro kvalifikaciją Vytauto Didžiojo universitete, taip pat studijavo praktinę filosofiją. Be to, jo akademinis pagrindas apima ir teatro studijas (vaidybos ir režisūros kryptys), kurios daro reikšmingą įtaką jo filosofiniam mąstymui ir tarpdisciplininiam požiūriui.

**POSTSAMONINGUMAS:  
ANAPUS TRADICINIO SAMONINGUMO**